

К. М. Чаплигін,
заступник начальника першого інспекційного відділу інспекційного департаменту,
Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті досліджено необхідність існування державного регулювання суб'єктів господарювання. Проаналізовані суб'єкти господарювання та виділені їх ознаки, що закріплені законодавством.

The necessity of existence of government control of management subjects is investigational in the article. Management subjects are analyzed and their signs which are fastened a legislation are selected.

Ключові слова: державне регулювання, суб'єкти господарювання, страхова діяльність, акціонерні, господарські товариства, теорія господарювання.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Актуальність теми дослідження зумовлена потребою комплексного висвітлення чинної в Україні системи державного регулювання суб'єктів підприємницької діяльності, у тому числі основних методів та інструментів державного регулювання, з метою глибокого та всебічного аналізу цієї системи й обґрунтування шляхів подальшого вдосконалення її функціонування. Ринкова форма організації суспільного господарства характеризується достатньо високим ступенем саморегулювання. Разом з тим, загальною властивістю ринкової економіки є наявність так званих вад ринкового саморегулювання, які виникають через неефективний розподіл економічних ресурсів. Ці вади є наслідком недосконалої конкуренції, неспроможності ринку забезпечувати потребу в товарах суспільного споживання, неповноті ринків, недосконалості інформації, економічної нестабільності тощо. Наявність перелічених вад ринкового саморегулювання зумовлює необхідність державного втручання в економіку, тобто державного регулювання.

В Україні значний вклад у становлення та розвитку державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, у тому числі і страхової діяльності, досліджували вчені: В. Базилевич, К. Базилевич, О. Гаманкова, Т. Ротова, С. Осадець, М. Мних, В. Фурман, Я. Шумелда та інші. Серед зарубіжних науковців необхідно назвати Н. Адамчука, А. Аткинсона, Е. Берковіца, Е. Коломіна, Л. Рейтмана, В. Шахова та інших науковців.

Віддаючи належне дослідженням вчених у цій сфері, слід зауважити, що у вітчизняній фінансово-економічній літературі бракує ґрунтовних досліджень, які стосуються комплексних проблем і наукових розробок щодо державного регулювання суб'єктів господарювання, орієнтованих на практичне застосування та узагальнення нагромадженого досвіду. При цьому є очевидним, що наукові доробки зарубіжних вчених не можуть бути адекватно реалізовані на вітчизняному підґрунті, оскільки базуються на засадах, які не повною мірою відповідають умовам української економіки.

Метою даної статті є дослідження процесу державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання. Адаже питання щодо місця і ролі держави в загальній економічній системі залишається, на наш погляд, сповненим суперечностей та неоднозначним.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Поняття суб'єкта господарювання обґрунтоване теорією господарювання, яка виходить з того, що суб'єктами господарювання є учасники господарських відносин, тобто організації та їхні структурні підрозділи. Окремі громадяни, якщо вони здійснюють підприємство без створення підприємства, також мають визнаватися суб'єктами господарювання, а не суб'єктами цивільного права, як вважалося раніше, хоч їхній правовий статус потребує детального дослідження.

Серед організацій — суб'єктів господарювання можна виділити: а) організації, які у вигляді професій-

ного промислу виробляють і реалізують для суспільних (не власних) потреб продукцію, виконують роботи, надають послуги; б) організації — споживачі результатів господарської діяльності; в) організації, що здійснюють професійну управлінську діяльність в економіці.

Суб'єкти господарювання діють або як власники основних засобів виробництва (наприклад, кооперативи, господарські товариства), або як господарюючі суб'єкти, засновані власниками (наприклад, державне підприємство, приватне підприємство, підприємство, засноване кооперативом). Управлінські організації — міністерства, відомства — визначені законом як уповноважені власники [1].

Суб'єкти господарювання мають ряд ознак правосуб'єктності, закріплених господарським законодавством. По-перше, ці суб'єкти мають певну організаційно-правову форму, в якій здійснюється господарська або управлінська діяльність. Організаційно-правову форму можна визначити як передбачену або санкціоновану правом організаційну структуру, в якій діє суб'єкт господарювання. Це або одна з форм підприємства, або установа (наприклад, міністерство), або організація (наприклад, об'єднання громадян, яке є учасником господарських відносин).

За загальним правилом, порядок створення, діяльності, реорганізації та ліквідації окремих організаційних форм суб'єктів господарювання визначається законодавством України (підприємства, об'єднання підприємств, міністерства тощо). Крім того, підприємець має право вибору організаційно-правової форми свого підприємства. Це може бути одна з передбачених законом форм або навіть і не передбачена (наприклад, запозичена з-за кордону). У цьому разі підприємець керується Законом України "Про підприємництво" та своїм статутом.

Другою ознакою суб'єкта господарювання є те, що він має юридично відокремлене і закріплене за ним майно у формі основних фондів, оборотних коштів, інших цінностей. Тобто у майновому відношенні суб'єкт господарювання є самостійним і не залежить у своїх рішеннях від засновників і учасників. Майно суб'єкта господарювання відокремлюється і закріплюється за ним у правовій формі, елементами якої господарське право визначило установчі документи (установчий договір, статут, акт про створення, положення) суб'єкта, самостійний або зведений (для господарських об'єднань) баланс, який відображає вартість майна суб'єкта в цілому, поточний та інші рахунки в банках.

Правом власності й господарським законодавством щодо управління майном визначається правовий титул, за яким майно належить суб'єктові. Це може бути право власності, право повного господарського відання (зокрема, щодо державних підприємств), право оперативного управління (щодо міністерств, інших державних установ і організацій, що перебувають на державному бюджеті, щодо казенних підприємств), право оренди (орендні та інші підприємства, утворені на базі орендованого майна).

Третьою, суто юридичною ознакою суб'єкта господарювання є його господарська правосуб'єктність.

Суб'єкт господарювання має основу на законі можливість набувати від свого імені майнові та особисті немайнові права, вступати в зобов'язання, виступати у судових органах. Правосуб'єктність суб'єкта господарювання доктринально визначається як господарська компетенція, тобто сукупність встановлених законодавством і набутих у господарських правовідносинах прав та обов'язків. Суб'єкти господарювання (крім підрозділів організацій та громадян-підприємців) є юридичними особами.

Отже, суб'єкти господарювання — це організації, які на основі юридично відокремленого майна в межах своєї господарської компетенції безпосередньо здійснюють господарську діяльність і використання її результатів або управлінську діяльність в економіці.

Господарське законодавство і право регулює умови створення і діяльності різних видів суб'єктів. Кожен вид має законодавче визначені назву і правове становище.

Суб'єктів господарювання класифікують на види згідно з об'єктивним матеріальним критерієм. Таким критерієм законодавець вважає зміст діяльності або функції суб'єкта, які він виконує в економічній системі України.

Враховуючи особливості функцій, господарське законодавство визначає правове становище таких суб'єктів господарювання, як: 1) підприємства та їхні структурні підрозділи; 2) об'єднання підприємств; 3) фінансові та посередницькі інститути; 4) громадяни-підприємці; 5) органи державної виконавчої влади в економіці. Крім того, у кожній з цих груп враховуються особливості правового становища окремих видів суб'єктів господарювання.

Підприємства відповідно до їхніх функцій посідають головне місце в економіці. З урахуванням соціально-економічної ролі підприємств законодавець кваліфікує їх як основну організаційну ланку народного господарства України. Така кваліфікація зумовлена тим, що підприємство є господарською організацією, господарюючим суб'єктом. Коротко підприємство визначається як господарюючий суб'єкт, що створюється для здійснення господарської діяльності з метою одержання прибутку, який має необхідні для цього повноваження і реєструється у визначеному законом порядку як комерційна юридична особа. Терміну "підприємство" в зарубіжному комерційному праві відповідають поняття "компанія" або "корпорація".

Суб'єктами господарської діяльності є також підрозділи підприємств (ст. 7 Закону України "Про підприємства в Україні") та інших господарських організацій. Вони створюються самими організаціями для певної господарської діяльності. Функції і компетенцію таких суб'єктів визначають підприємства у положеннях про них. Положення затверджують органи управління організацій. Ці суб'єкти не реєструються як юридичні особи.

Другим видом суб'єктів господарювання є об'єднання підприємств, що визначається як господарська організація, створювана на добровільних засадах двома і більше підприємствами для спільного виконання делегованих учасниками виробничих, комерційних, наукових та інших визначених статутом (до-

говором) функції і зареєстрована як юридична особа. Об'єднаннями згідно із законодавством є асоціації, корпорації, концерни, консорціуми та інші виробничо-господарські комплекси. Специфічним видом господарського об'єднання є промислово-фінансова група. Об'єднання підприємств створюється лише у тому разі, якщо це не суперечить антимонопольному законодавству України.

Третім видом суб'єктів господарювання є так звані фінансові й посередницькі інститути, що належать до інфраструктури ринку. Загальна риса, яка їх об'єднує, — обслуговування ринку. Фінансовий інститут можна визначити як організацію, що засновується у формі акціонерного або іншого товариства і реєструється як юридична особа, що забезпечує функціонування ринків товарів і капіталів.

Такі акціонерні та інші господарські товариства здійснюють кредитування господарюючих суб'єктів, інвестування об'єктів підприємництва та іншої діяльності, надають страхові, комерційні та посередницькі послуги. Назви цих суб'єктів визначаються залежно від виду діяльності: банки, інвестиційні фонди, інвестиційні компанії, страхові компанії, товарні та фондові біржі, довірчі товариства тощо.

Четвертим видом суб'єктів господарювання є громадяни-підприємці (громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства). Ці особи мають право здійснювати підприємницьку господарську діяльність у будь-яких організаційних формах за їх вибором (ст. 6 Закону України "Про підприємництво"). Зокрема, якщо діяльність фізичних осіб здійснюється із залученням найманої праці, вона реєструється як приватне підприємство.

П'ятим видом суб'єктів господарювання є органи влади і органи адміністративно-господарського управління та контролю. Згідно з Законом України "Про захист економічної конкуренції" від 11 січня 2001 р. органи влади — це міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим та органи виконавчої влади Автономної Республіки Крим, державні органи, що здійснюють регулювання діяльності суб'єктів природних монополій, ринку цінних паперів, державні органи приватизації, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, місцеві органи виконавчої влади; органи адміністративно-господарського управління та контролю — це суб'єкти господарювання, об'єднання, інші особи в частині виконання ними функцій управління або контролю в межах делегованих їм повноважень органів влади чи органів місцевого самоврядування.

Вищим органом у системі органів виконавчої влади є Кабінет Міністрів України, який спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади. Кабінет Міністрів може утворювати урядові органи державного управління (департаменти, служби, інспекції), які діють у складі відповідного центрального органу виконавчої влади. Урядові органи державного управління здійснюють: управління окремими підгалуззями або сферами діяльності; контроль-наглядові функції; регулятивні та дозвольно-реєстраційні функції щодо фізичних і юридичних осіб.

До системи центральних органів виконавчої влади входять міністерства, державні комітети (державні служби) та центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом (Антимонопольний комітет України, Державна податкова адміністрація України, Державна митна служба України та ін.). Центральні органи виконавчої влади можуть мати свої територіальні органи, що утворюються, реорганізуються і ліквідовуються в порядку, встановленому законодавством.

Перехід української, як і будь-якої іншої економіки, до ринкових відносин неминує пов'язаний із становленням і розвитком підприємств. Так що, говорячи про економіку взагалі і про ринкову економіку зокрема, необхідно зосереджувати увагу на підприємстві як невід'ємній складовій частині економічної діяльності [2].

Державне регулювання економіки в умовах ринкового господарства являє собою систему типових заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, здійснюваних правомірними державними закладами і громадськими організаціями з метою стабілізації і пристосування існуючої соціально-економічної системи до умов, що змінюються.

Якщо розглядати механізм державного регуляторного впливу на ринок страхових послуг, то його слід розглядати, перш за все, через призму економічної теорії. Найважливішим елементом теорії державного регулювання економіки є визначення об'єкта регулювання. Агрегованим об'єктом такого регулювання фахівці вважають економічну систему держави. Як об'єкт можуть розглядатися підсистеми (економіка регіонів, галузей); соціально-економічні процеси (зайнятість, інфляція, екологія, науково-технічний прогрес); окремі ринки (товарів, послуг, капіталів).

Якщо вважати об'єктом державного регулювання ринок страхових послуг в цілому, то під його державним регулюванням ми розуміємо комплексний вплив держави на ринок страхових послуг як єдину систему, включаючи вплив на всі суттєві елементи ринку: попит, пропозицію, ціну, конкуренцію [3]. В Україні зміст страхової діяльності є невизначеним і законодавчо не унормованим, хоча це поняття, на нашу думку, є базовим — з огляду на побудову адекватного законодавчого забезпечення та державного регулювання цієї діяльності. Ця проблема потребує якнайшвидшого вирішення ще й тому, що вона тягне за собою інші, в тому числі пов'язані з оподаткуванням страховиків податком на прибуток.

Література:

1. Закон України "Про власність". — Ст. 33.
2. Гаманкова О.О. Страхування як вид підприємницької діяльності на ринку фінансових послуг: зміст та необхідність законодавчого визначення // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, серія "Економіка". — 2005. — № 80.
3. Базилевич В.Д. Сучасна парадигма страхування: суть та протиріччя // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, серія "Економіка". — 2006. — № 81—82.

Стаття надійшла до редакції 04.08.2010 р.